
ÇOK-ETNİLİ ALANLARDA MÜZİKTE KULLANILAN DİL ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
A Field Research on the Language Used in Music in the Multi-ethnic Fields

Mahir MAK *

ÖZ

Birden fazla etnisitenin, dinin, dilin, kültürün bir arada yaşadığı alanlarda zamanla, bu farklılıklar arasında gelişen diyalogun şiddetine bağlı olarak bir etkileşim yaşanır. Mardin gibi farklı kültürlerin bir arada yaşadığı alanlarda, ortaya çıkan topluluklar arası karşılıklı etkileşimin izleri, Mardin müzik kültürü özelinde aranmış, somut izahları yapılmaya çalışılmıştır. Arap, Kürt, Süryani, Ermeni, Mahallemi ve Türk topluluklarının bir arada yaşadığı bu alan içerisinde, öncelikli olarak var olan kültürel yapı tanımlanmıştır. Ardından diyalogun dili, dilin kullanım yaygınlığına bağlı olarak konuşuldukları yere ve kullanım alanlarına göre belirlenmiştir. Son olarak, Mardin'in temsil ettiği çok kültürlü alanın müzik kültürü örneği "Allah İyhelli Efendine" isimli eserden faydalanılarak, topluluklar arası etkileşimin izleri çok dillik üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Etnografik bir alan araştırması olan çalışmada, nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinden görüşme, gözlem ve doküman analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Çok Dillilik, Kültür, Müzik, Müzik Kültürü.

ABSTRACT

The areas in where more than one ethnicity, religion, language lives an interaction occurs in time depending on the intensity of the dialogue between communities. It was aimed to search for the traces of the mutual effects that emerged depending on the violence of the communication between the communities that live in the areas such as Mardin. Firstly, cultural structure was defined in this area where Arab, Kurdish, Syriac, Armenian, Mahallemi and Turkish communities live together. Then, the language of dialogue, depending on the prevalence of the language and areas where it is used, was determined. Finally, the traces of inter-community interaction over the "Allah İyhelli Efendine" which is the example song of Mardin music culture was tried to be determined via multilingualism. Interview, observation, document analysis techniques used in qualitative researches are used in this article which is an ethnographical field study.

Keywords: Mardin, Multilingualism, Culture, Music, Musical Culture.

Araştırma Makalesi/Research Article Geliş Tarihi/Received Date: 17.03.2021 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 05.06.2021

* **Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, mahirmak@sakarya.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-5916-3096

Extended Abstract

The areas in where more than one ethnicity, religion, language lives an interaction occurs in time depending on the intensity of the dialogue between communities. It was aimed to search for the traces of the mutual effects that emerged depending on the violence of the communication between the communities that live in the areas such as Mardin. Firstly, cultural structure was defined in this area where Arab, Kurdish, Syriac, Armenian, Mahalleli and Turkish communities live together. Then, the language of dialogue, depending on the prevalence of the language and areas where it is used, was determined. Finally, the traces of inter-community interaction over the “Allah İyhelli Efendine” which is the example song of Mardin music culture was tried to be determined via multilingualism. Interview, observation, document analysis techniques used in qualitative researches are used in this article which is an ethnographical field study.

In the modern world, the new communication ways emerged with the development of communication technologies and increasing of internet usage. Because of these reasons, social life has turned into its own new appearance. But, it is hard to understand the effects of these communication ways via the internet. Especially, after the 1950s, the migration has started from the area which is economically poor and underdeveloped to the city centers. So, in these cities, various languages, religions and cultures have started to live together. These territories are called various names such as Roman neighborhood, Kurt neighborhood and Van neighborhood. These communities in the center of the city interact with other communities by means of trade, educational needs and neighbourhood relations more than they do in rural areas. The interaction which depends on the intensity of inter-community dialog is observed in a lot of fields. These fields are language, religion, life style and culture. Especially language is the most affected one in these fields, because the native languages meet other languages through migration. As a result of this process, the native language of people who migrate adopt new words which belonging other languages. However, there are many emigrated rural areas where the inter-community dialogue is strong. Especially these areas have many different communities. In Turkey there are many examples of this case. In Turkey various ethnic communities live together such as Kurd, Turkish, Arabic, Assyrian, Ermenian, Christian, Muslim and other ethnic groups. Hatay, Adiyaman, Gaziantep, Diyarbakır, Elazığ, Tunceli, Mardin, Van are some of these cities. Also, one of the most important areas in this aspect is Mardin. Various languages, religions, ethnicities and cultural communities still live in Mardin. Arabic, Assyrian, Kurt and Turkish people are able to live their culture, religion and language in Mardin. These communities have a history hundreds of years old. In the course of time, these communities have been affected by each other. It is possible to see the tracks of this interaction in daily life; such as mutual social habits and behaviors.

Music is the most important field to see this interaction and music is the most favorite cultural area for the communities living in Mardin. It gives a lot of materials on this issue such as language of music, instruments, instrument performing styles, and goal of music. But, the language which is used in music is important for tracing interaction. Usually, the language in music feeds from all the languages in the field. It is like a new language different from others. So, it is the most comprehensible than the others. A Mardin folk song called Allah İyhelli Efendine is one of these songs. In 1970s’ recording of the song, Mihail Kırılmaz, who was a popular singer and who comes from the Orthodox Christian community, sings the song. In the same recording, the violin is played by Tuma Tüfenkci who comes from Keldani community. Lyrics of the song are comprised of different languages. These languages are Arabic, Turkish and Kurdish because people who live there speak all of these languages and it is normal to use these languages. The first verse of the song starts with Arabic words.

Second verse continues with Turkish words. The third verse consists of Kurdish words, and finally the fourth verse ends with Arabic words again.

Sıkça modern olarak adlandırılan yeni dünyada, iletişim teknolojisinin hızla gelişmesi, yaygınlaşması ve internet kullanımının artmasıyla, insanlar arası farklı iletişim biçimleri/ alanları ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, sosyal yaşam yeniden şekillenmiş ve süregelen bu yaşam biçiminin yeniden yorumlanması ihtiyacı oluşmuştur (O. Çiftçi, Erdem ve D. Çiftçi, 2017, s. 329). Bu tablonun, toplumu neye dönüştüreceğini kesin bir biçimde şu an söyleyebilmek güç olacaktır. Ancak, süregelen iletişim ve örgütlenme biçimlerinden farklı olarak, yeni etkileşim alanları, yeni örgütlenme alanları ve biçimlerinin ortaya çıktığı ve bu yeniliklerin bireysel ölçekte daha gözlemlenebilir olduğu söylenebilir. Örneğin, bir şarkıcıyı sevenlerin (internet ortamındaki hayran hesapları) oluşturduğu gruplar ya da büyüdüğünüz yerleşim yerinin adına açılan hesaplar (internet ortamında köy, mahalle, ilçe il adları kullanılarak açılan hesaplar) etrafında oluşan gruplar, siyasi parti temsilcilerinin hesapları etrafında toplanan gruplar daha görülür ve bu gruplar içi iletişim biçimi daha farklı bir düzleme taşınmıştır. Diğer yandan kültürel sınırların her geçen gün kaybolduğu ya da daha doğru bir ifadeyle, biçim değiştirdiği -sanal kültür/sanal topluluk (Çiftçi vd, 2017)- yeni dünya düzeninde, nispeten kültür farklılıklarını seçip tanımlayabileceğimiz yaşayan saha örneklerini tanımlayabilmek, ayrıştırabilmek güçtür. Yani, yeni dünyanın örgütlenme biçimlerinden biri olan bir şeyi internet üzerinden takip ediyor olmak veya olmamak kesin olarak bir fikir vermez. Dolayısıyla, bu çalışma yeni dünyanın yeni iletişim biçimlerini bir yana bırakarak, süregelen iletişimine yani, internet ortamında cereyan etmeyen iletişim biçimlerinin sonuçlarına odaklanacaktır.

1950'li yıllardan bugüne, az gelişmiş alanlardan, kişi başı gelir düzeyi yüksek, sanayileşmiş alanlara doğru bir hareketlilik (göç) yaşanmıştır (Bülbül ve Köse, 2010, s. 75; daha fazla bilgi için bkz. Çakır, 2011, s. 214). Bu göçle, sanayileşme anlamında güçlü, dolayısıyla ekonomik, siyasi ve politik olarak daha merkezi alanlar ve bu alanların dışında kalmış kırsal alanlar arası farklılık daha belirginleşmiştir. Özellikle siyasi, ekonomik ve politik olarak merkezi bir konumda bulunan yerler (merkezi alanlar); göçle beraber daha çok farklı dil, din, etnik ve kültürel yapıların bir arada yaşamasına imkân tanımıştır. Merkezdeki topluluklar arası iletişimin şiddetine bağlı olarak ortaya çıkan değişimin sonuçları, kırsal alanlardaki topluluklar arası dönüşümün sonuçlarına oranla çok daha gözlemlenebilir ve somuttur. Merkezdeki topluluklar, her ne kadar geldikleri kültürden bireylerle bir arada yaşayabilecekleri lokal alanlarda örgütlenmiş (*Kürt mahallesi, Roman mahallesi, buralarda hep Tokatlılar oturur* gibi tanımlanan veya tanımlayabileceğimiz bir dizi kimlik etrafında örgütlendikleri gibi) görüneler de, merkezin kültürüne katkı sunan bir konumdadırlar. Mardin ölçeğindeki etkileşim alanlarının inşası, yirminci yüzyıl başlarından günümüze değin süren dışa dönük kitlesel göçler, topluluklar arası nüfusa bağlı dengelerin bu yüzyılda değişmesi, 1950 sonrası doğu ve güneyden gelen büyük kentlere doğru yaşanan göç, eğitim, sağlık, alanlarındaki taleplerin değişmesi gibi etkenlerle yeniden edilmiştir. Öte yandan, bölgede yaşayan topluluklar arası iletişime dair emareler son yüzyıllık bir geçmişten öte, yüzlerce yıllık tarihi derinliğin izlerini taşımaktadır.

Mardin ve civarında yaşayan toplulukların örgütlenme biçimlerinin merkezinde sosyal, siyasi, politik, ekonomik ve din odaklı etmenler yatmaktadır (Mak ve Karahasanoğlu, 2017, s. 39). Daha ziyade, hayatta kalma/var olma kaygısı bölgedeki örgütlenmelerin ana temasıdır. Uluç da benzer biçimde (2010, s. 42) buradaki örgütlenme biçimlerini genel olarak can güvenliği, ekonomik ihtiyaçların karşılanması ve olası dış tehditlere karşın ortak bir kimlik inşası üzerinden değerlendirmektedir.

Mardin’de merkez ve merkezin dışında (kırsal) kümelenen, birbirinden farklı, iki kültür gözlemlenir. Kent merkezindeki kültürel yapı, kırsal alanlardaki aynı kimliğe sahip topluluklarla ilişkili, ancak merkezin sosyal çeşitliliği içinde diğerleri ile ayrışabilen, heterojen bir görünüm sergilerken; kırsal alanlarda kendi içinde homojen ancak dağınık bir biçimde kümelenmiş kültürel yapılara rastlarız. Kent merkezi içinde kendilerini Kürt, Arap, Süryani, Mahallemi, Ermeni ve Türk olarak tanımlayan, gündelik hayat içinde etnik aidiyetlerin ötesinde ortak iletişim alanları geliştiren topluluklar, kırsaldaki aynı etnik topluluğa mensup bireylere göre çok daha şiddetli karşılıklı bir diyalogun içindedir. Oysa merkezin dışında kalan alanlarda, öbek öbek kendi içinde bir nedenle örgütlenmiş topluluklar bulunur. Bu topluluklar, Kürt köyü, Arap köyü, Estel, Midyat gibi yerelin anlam dünyasında kodlanmış, bu yerleşim alanlarının etnik, dil, din ve politik kimliklerini tanımlayan adlarla ifade edilmektedirler. Merkeze oranla, diğer topluluklarla daha az temasta, bu bağlamda daha muhafazakardırlar.

Bu çalışmada da, birbirinden farklı bu iki kültürü ayırtmak tanımlamak için kırsal ve merkez müzik kültürü ifadeleri kullanılmıştır. Bilhassa son yirmi yılda Mardin, turistik bir obje olmaya doğru hızla seyrederken, var olan ayırıştırıcı farklılıklar ya kaybolduğundan ya da turistik-satılabilir bir nesneye dönüştüğünden, bu çalışmanın merakını anlatacak saha örnekleri bugünün Mardin’in müzik kültürü içinde de görebildiğimiz, 1970’li yılların Mardin’inin müzik kültürü örneklerinden seçilmiştir. Böylelikle, yeni dönem Mardin’deki müziğini de kapsayacak olan zorunlu çalışma sahasına değinmeden, bölgenin geleneksel müzik kültürünün tarihsel derinliğine vurgu yapılmak istenmiştir.

Bugün itibariyle Mardin şehir merkezinde, kendilerini Arap, Türk, Kürt, Süryani, Ermeni, Katolik, Ortodoks, Protestan, Keldani, Şafi ve Hanefi olarak tanımlayanlara rastlanmaktadır. 1970’li yılların Mardin’inde de benzer bir tablo görülmektedir. Üstelik, bugün kent merkezindeki sayıları az olan Ermeni, Keldani, Süryani ve Katolik topluluğunun nüfusu geçmişte çok daha fazladır. Yirminci yüzyılın başlarından günümüze Avrupa ve diğer kıta ülkelerinin yanı sıra, Türkiye’nin büyük kentlerine göç veren Mardin’de, bilhassa azınlıkların sayısı dramatik olarak düşmüştür (Sarı, 2010, s. 116-117).

Mihail Kırılmaz tarafından seslendirilen kayıt, Mardin’de bilinen bir Türkmen aile olan, dönemin Halk Eğitim Müdürü Turgut Saygın’ın ev sahipliği yaptığı bir organizasyonda alınmıştır. Eserin keman icrası Süryani-Keldani topluluğuna mensup Tuma Tüfenkçi’ye aittir. Anlık icraya yansıyan, müziği üretenlerin içinden geldiği farklı kültür, dil, din ve etnik farklılıklar bir tesadüf değildir. Aksine, ait olduğu kültürel çevrenin doğal bir sonucudur. Eser, kent merkezinin müzik kültüründe Kürt, Türk, Arap, Süryani, Keldani, Şafi, Hanefi, Ortodoks, Ermeni ve Katolik olarak tanımlayabileceğimiz her topluluk tarafından bilinip benzer ölçüde sahiplenilmesi, Mardin özelinde anlatmaya çalıştığımız çok kültürlü/etnili/dilli alanlarda üretilmiş ortak kültürel malzemenin somut göstergelerini okuyabilmemiz için çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Eserin sözlerinin transkripsiyonu, anlaşılabilir ortak bir dil kullanmak amacıyla Latin harfler kullanılarak yapılmıştır. Yanı sıra, Mardin Arapçası olarak bilinen Arapça ile söylenen sözler, yörede Latin harfler kullanılarak yazılır¹. Başlı başına bir çalışma konusu olabilecek bu durum, disiplinler arası bir çalışma gerektirir. Ancak, bu durum çalışmanın içinde yalnızca bir tespit olarak yer alacaktır. Eserin Kürtçe sözlerinde ise “î” harfi

¹ Mardin’de Latin harflerini kullanarak yazanlar, konuştukları Arapçayı duydukları haliyle yazarlar. Tam anlamıyla standart bir yazım söz konusu değildir. *Allah İyhelli Efendine* haliyle yazıldığı gibi, *Allah İğhyeli/İğyelli Effendine* yazıldığı da tespit edilmiştir.

kullanılarak (ı harfinin üzerine düzeltme imi getirilerek elde edilen ses), uzun i sesi (ii) elde edilmeye çalışılmıştır. Ancak eserin sözlerinin, yazıldığından farklı bir telaffuzunun olduğu unutulmamalıdır.

Eserin ezgi transkripsiyonunun saz bölümü keman icrasına aittir. Vokal icrası ise, Mihail Kırılmaz'a aittir. Her iki transkripsiyon La (Hüseyni-uşak makam dizisi) tonuna göre yapılmıştır. Oysa keman ve vokal icralarındaki karar ses, diapozona (diyapazon) göre yaklaşık Sol (G) (bu sesin nispet olarak altında duyulan bir ses) sesidir. Transkripsiyonda, karmaşa yaratmamak ve transkripsiyonu uzun tutmamak için eserin yalnızca ilk iki dörtlüğüne yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Mardin'in gibi farklı kültürlerin bir arada yaşadığı alanlarda, topluluklar arası karşılıklı iletişimin şiddetine bağlı olarak ortaya çıkan etkileşimin izlerini, Mardin müzik kültürü özelinde arayıp, somut izahlarını yapabilmek amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Problemi

Araştırmanın bu bağlamda referans aldığı temel sorusu; farklı din, dil ve kültürlerin bir arada yaşadığı alanlarda, topluluklar arası diyalogun şiddetine bağlı olarak ortaya çıkan etkileşimin izlerine bölgenin müzik kültürü örneklerinde rastlamak mümkün müdür?

Araştırmanın Evreni, Örnekleme

Coğrafi ve kültürel alanların belirginliğini her geçen gün kaybettiği gerçeğinin yanı sıra, bu izlerin hala gözlemlenebilir olduğu alanlar mevcuttur. Teknolojinin gelişmesi, kitle iletişim araçlarının şeklinin değişip yaygınlığının artmasıyla kaybolan bu izler, nispeten Türkiye'de toprağa dayalı üretim yapan, geniş aile bağlarının hala önemli olduğu yerlerde görülebilmektedir. Bu hassasiyetle araştırma sorusuna cevaplar aranmak üzere, Mardin müzik kültürü özelinde örnekler aranmıştır. *Allah İyhelli Efendine* isimli eser çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinden görüşme, gözlem ve doküman analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bir etnografik alan araştırması olan çalışmada, öncelikli olarak konu ile ilgili alan yazınları taranmıştır. Çalışmanın saha ayağında ise, görüşmeler çoğunlukla yarı yapılandırılmış bir biçimde gerçekleşse de, yapılandırılmamış ve yapılandırılmış görüşme tekniklerine de başvurulmuştur. Sahada görüşülen kişiler öncesinde seçilmiştir. Görüşülen kişi adlarından bazıları, bilimsel etik ilkeleri gözetilerek gizlenmiş; *1.kaynak* ve *2.kaynak* olarak metne yansıtılmıştır. Yanı sıra, görüşmeler esnasında, "kartopu örnekleme" (Balcı, 2006, s. 90) ile de, çalışmaya katkı sunacak diğer kişilere ulaşılmıştır. Bölgenin müzik kültürüne dair yazılı kaynaklar sınırlıdır, bu sebeple çalışmada yakın geçmişe tanıklık etmiş kişilerle sözlü tarih çalışması da yapılmıştır.

Mardin’de Kùltürler

Kùltürel sınırların her geçen gün belirginliğini kaybettiği yeni dünyada, insanlar arası diyalogun biçim ve şiddeti değişmiş, yeni kùltürleşme² alanları otaya çıkmıştır. Ancak bu gerçeğin ötesinde, hala geçmişten gelen diyalog/iletişim biçimlerini nispeten koruyup devam ettiren, toprağa dayalı üretim biçimlerini muhafaza etmiş, göreceli olarak dışa kapalı toplulukların yaşadığı alanlarda, kùltürler arası farklılıklar daha belirgindir. Mezopotamya’nın Anadolu’ya açılan kapısı olarak adlandırılan Mardin ve çevresi, tam da bu türden toplulukların varlığına ev sahipliği yapmaktadır.

İpek yolu gibi tarihi önemi olan bir ticaret hattı üzerinde bulunan şehir, doğu ve batı arasındaki ticari ve kùltürel alış-verişlerin yapıldığı ana merkezlerden biridir. 16. yy. Osmanlı belgeleri şehrin, ticaret, zanaat, tarım ve hayvancılık alanlarında ekonomik açıdan önemli gelirlere sahip olduğunu göstermektedir. Bu zenginlik bölgeyi geçmişte cazip bir konuma itmiştir. Bugün Mardin’in ilçeleri olarak bildiğimiz Nusaybin, Midyat, Kızıltepe gibi alanların yanı sıra, Cizre’den Hasankeyf’e kadar uzanan hat üzerinde bulunan yerler de siyasal, ekonomik ve kùltürel açıdan merkezi bir görünümde olmuşlardır (Aydın, Emiroğlu, Özel ve Ünsal, 2001). Geçmişte Sümerler, Hititler, Akdalar ve Babillerin yaşadığı iddia edilen bölgede Aramiler, Persler, Araplar, Ermeniler, Romalılar, Selçuklular, Artuklular, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Osmanlı hüküm sürmüştür (Mak, 2017, 39-40-42).

Bölgeye inanç ekseni üzerinden bakıldığında, farklı inanç biçimlerinin filizlendiği, yayıldığı önemli bir alan olduğu görülür. M.S. I.ve II. yüzyıllara denk gelen Anadolu’daki Hristiyan varlığı, resmi olarak ilk defa bugünkü Şanlıurfa sınırlarını kapsayan alanda yaşayan, Aramilerle başlamıştır (Algeze, 1993, s. 46). Yanı sıra, Antakya başta olmak üzere, Urfa’dan Mardin’e kadar süren koridor üzerinde, Hristiyan inancının yayıldığını görürüz. Bölgede hala yaşayan Keldani, Süryani, Nasturi ve Ermeni topluluklar vasıtasıyla Hristiyanlıkla tanışan Mardin, Cizre merkezli olmak üzere İslamiyet’in ilk yıllarında, İslam ile tanışmıştır (Levtzion, 1990, s. 293).

Semavi dinlerin ve neredeyse bu dinlere ait tüm mezheplerin izlerini görebileceğiniz Mardin ve civarı, bu yönüyle de ayrıcalıklıdır. Öte yandan, Yezidiler, Şemsiler, Yakubiler, Zerdüştler gibi (varlığını hala sürdürenler de mevcuttur) inançlara da ev sahipliği yapmıştır (Mak, 2017, s. 44). Tablo 1’de görüldüğü üzere 16. yy. başlarından 19. yy. sonlarına kadar, bölge nüfusunda değişen Müslüman ve Müslüman olmayanların hane sayısı ve genel nüfusa nispetle yüzdelik oranları verilmiştir.

² Kùltürleşme, başka kùltürden bireylerin bir başka kùltürle karşılıklı etkileşime girmesi olarak tanımlanmaktadır (Güvenç, 2015: 159).

Yıllar	Yaklaşık Toplam Nüfus	Topluluklar
1518	8200	%41 Müslüman
1530	10712	%39 Müslüman
1540	13943	%35 Müslüman
1564	18714	%28 Müslüman
1766	25000	(C.Niebuhr; 2000 hane Müslüman, 2000 hane Hristiyan, 10 hane Yahudi, %50 Müslüman)
18.yy sonu	12000	(G.A. Oliver; 3000 Kürt, 5000 bin ile 6000 Arap ve Türk, 1500 Ermeni Yakubi, 1500 Nasturi, %75 Müslüman)
1807	27240	(A. Dupre; 20000 Müslüman, 3200 Yakubi, 2000 Ermeni Katolik, 400 Keldani, 800 Yahudi, 800 Şemsi, 40 Ermeni Ortodoks)
1814	11000	Yalnızca Müslüman Nüfusu verilmiştir.
1816	11000	(Mc D. Kinneir; 1500 Ermeni)
1826	20000	Süryani 2000 hane, Ermeni 500 hane, Keldani 300 hane, Katolik 1000 hane, Yahudi 400 hane
1827	20000	(j.S. Buckingham; %60 Müslüman)
1834	3643 hane	Müsüman 1816 hane, Yahudi 18 hane
1837	3000 aile	(H. Southgate; 500 Ermeni Katolik, 400 Yakubi, 250 Süryani Katolik, 100 Keldani, 10 Yahudi, %60 Müslüman)
1877	16386	Müslüman 8184, Süryani 2922, Ermeni 3188, Keldani 420, Süryani Katolik 1340, Protestan 308, Yahudi 24
1891	25000	Müslüman 15700, Süryani 810, Ermeni 4330, Keldani 580, Katolik Süryani 90, Protestan 1700, Katolik 1200, Yahudi 580
1891	25000	
1893	30756	Müslüman 22558, Süryani 3559, Protestan 432, Katolik 4227

Tablo 1. 16.yy. ile 19.yy'lar arası Mardin Merkez nüfusunun etnik dağılımı (Mak, 2017, s. 53).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK, 2019) verilerine göre kentin nüfusu %11,5 artış oranı ile 838778 olduğu Mardin, büyük oranda göç veren bir şehirdir. Ancak, yakın dönem sınır ötesi yaşanan kitlesel göçlerle Mardin'de yoğun bir Suriyeli nüfusu oluşmuştur. Bu göçle birlikte, kentin periferi toplulukları içinde Suriyeli kimliği de yer almıştır.

Mardin ve civarında yaşayan, kimi zaman dilin, kimi zaman inançsal farklılıkların, bazen politikanın, siyasi tercihlerin, aşiretler arası husumetlerin, ekonomik sınıfsal ayrımların, üretim biçimlerinin, bazen de bir topluluğun sahip olduğu nüfus yoğunluğunun ayrıştırdığı sosyal yapılar arasında dinin, toplulukları ayrıştıran bir ölçü olmasının yanı sıra, birleştirici bir yanı da vardır. Bölgede bilhassa Hristiyanlık inancının Ortodoks, Katolik ve Protestan mezheplerine bağlı olanlar, yoğun olarak Süryani kimliği altında örgütlenirken; Ermeni ve Keldani topluluklarına mensup olanlar da bulunmaktadır. Türkiye Süryanilerinin Kiliselerinde ayrılıklar Ortodoks, Nasturi, Maruni, Keldani, Katolik, Melkit ve Protestan olarak isimlendirilmiş (Bilge, 1996, s. 77) olsa da, Mardin ve civarında yaşayan Hristiyanlar genelde Ortodoks Kiliseleri etrafında örgütlenmektedir. 17.yy'da Mardin şehir merkezinde yaklaşık 680 Ermeni ailenin yaşadığı bilinmektedir (Ayдын vd, 2001). Bugün bu sayı, Tablo 2'de de görüldüğü üzere kent merkezinde yaklaşık 5 aileye kadar düşmüştür (Mak, 2017, s. 62). Kent merkezinde her ne kadar Keldani Kilisesi adı altında bir ibadet yerleri bulunsa da, Keldani cemaatinin yetersizliği nedeni ile kilise daha ziyade turistlere açık bir ziyaret yerine dönüşmüştür (Nihat Erdoğan³ ile kişisel iletişim, 27.03.2016).

³ 2016 yılında Mardin Müze Müdürü olarak görev yapmaktaydı.

Toplam Cemaat Sayısı	Süryani Ortodoks	Süryani Katolik	Ermeni Katolik	Protestan	Keldani
1.Kaynak Verileri	72	7	5	1	1
2.Kaynak Verileri	-	-	-	4	-

Tablo 2. Mardin merkezde yaşayan Hristiyan cemaatinin aile bazında verilmiş güncel sayıları (Mak, 2017, s. 72).

Müslüman olmayan inanca sahip diğer bir topluluk, bölgede Nusaybin hattı üzerinde yoğunluklu olarak yaşayan Yezidilerdir. “Şeytana tapanlar” olarak yanlış bilinen topluluk, şehir merkezlerinden uzakta dağlık alanlarda ikamet etmektedir. Kutsal kitapları olan bu topluluğun inanç biçimi, 11. yy. ve 12. yy. arası yaşamış Şeyh Adi Bin Musafir ile biçimlenmiştir (Aldanmaz ve Elmas, 2012, s. 710). Ana dilleri Kürtçe olan topluluğun bölgedeki nüfusları büyük kent merkezleri ve Avrupa kıtasının değişik yerlerine doğru göçle her geçen gün azalmaktadır.

Mardin’de İslam dinine mensup, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan nüfusu en kalabalık topluluk Kürtlerdir. Mardin’in Kızıltepe ilçesi başta olmak üzere, Nusaybin, Derik ve Mazıdağı gibi diğer ilçelerde de yoğun bir Kürt nüfusu bulunmaktadır. Bölgede 1960’lı yıllarda başlayan feodal örgütlenme biçimleri arasında çözülme, yerini 1980’lerden sonra siyasal ve politik merkezli örgütlenmeye bırakmıştır. Ancak hala, aşiret bağlarının kuvvetli olduğu örgütlenme biçimleri bölgede önemli ölçüde kabul görmektedir. İslam inancının Şafi mezhebine bağlı topluluğun, son yirmi yılda kent merkezlerinde de sayıları artmıştır.

Araplar, Mardin ve civarında yaşayan nüfus yoğunluğu bakımından ikinci kalabalık Müslüman topluluktur. İslam inancının Hanefi mezhebinden olan topluluk, Mardin’in Artuklu, Midyat merkez ve Ömerli başta olmak üzere Mardin ve çevresinde ikamet etmektedir. Bölgedeki Araplar, Mardin Arapçası olarak bilinen, birlikte yaşadığı Farsça, Türkçe, Osmanlıca, Kürtçe gibi diğer dillerden büyük ölçüde etkileşmiş, Irak’ta konuşulan Arapçaya çok benzer (Tuz, 2011: 323) bir dili konuşmaktadırlar. Fasih Arapçayı bilmeyen Mardin Araplarının Suriye lehçesine yakın bir dil konuşup ve konuştuklarını Latin harflerle yazmaktadırlar (Timurtaş ve Çıkar, 2011, s. 413). Aşiret, aile, din, ekonomik, siyasal ve politika merkezli örgütlenme biçimlerine sahiptirler.

Mahallemler (Mihallemi, Mihellemi, Mihelmi, Mhalletmi, Muhallemi gibi isimlerle de bilinirler), Mardin ve çevresinde yaşayan, bir diğer Müslüman topluluktur. Nereden geldikleri ve kim olduklarına dair tartışmalar hala devam etmektedir. Mahallemi adını, bölgede yaşayan tüm Arap nüfusunu tanımlamak için kullanan araştırmacılar olduğu gibi (Osman ve İsmail, 2010, s. 53), onların Süryani, Kürt, Türk ve melez bir topluluk olarak tanımlayan araştırmacılar da vardır (Demircan, 2012, s. 476). Ancak bölgede halk arasında kendilerine Mahallemi denilmesinden rahatsız, kendilerini Arap olarak tanımlayanlar çoğunluktadır. Konuştukları Arapçanın Qultu (Kıltu) lehçesi (Arpa, 2011, s. 345; Budak, 2011, s. 384), Musul’da konuşulan lehçeye çok yakındır (Osman ve İsmail, 2010, s. 311). Mardin’in Midyat ilçesi yoğunluklu olarak yaşadıkları yerin başında gelir.

Mardin ve çevresi, tarihsel derinliği olan, toplumsal normlar içinde şekillenmiş karşılıklı “kabullenme”, “tahammül”, “zorunlu adaptasyon”, ortak kültürel yaratımlar üzerinde buluşma becerisi kazanmış yukarıda sözünü ettiğimiz toplulukların, gözlemlenebilir bir örneğini oluşturmaktadır. Yüzyıllardır süregelen, topluluklar

arası kurulan temas/iletişim, Mardin ve civarında yaşayan topluluklarda, karşılıklı etkileşimleri de beraberinde getirmiştir. Toplulukların gündelik yaşamları içerisinde de gözlemleyebileceğiniz karşılıklı etkileşimin izleri, bilhassa bölgenin müzik kültürü içerisinde çok daha somut bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Mardin Müzik Kültüründe Heterojen İzler; Müziğin Dili

Modernizm ile birlikte birey, ait olduğu feodal yapıdan sıyrılmış, anlamlı bir özneye dönüşmüştür. Modernizmin her şeyi tanımlama çabası, sosyal alanlarda bazı kavramsal tanımlamaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Öztürk, 2012, s. 753). Batının dünyasında görüldüğü gibi gelişim göstermeyen, Mardin özelinde gözlemleyebildiğimiz tarihsel derinliği olan sosyal yapılar, modernizm ile farklı ve çok daha travmatik biçimde ayrılmışlardır. Her ne kadar bugün bakıldığında Batı toplumları, çoğulculuğu (tartışmalı olarak) kabul etmiş olsa da, doğu toplumlarında bu görünüm bir kaosa dönüşmüştür. Öte yandan, bu coğrafyada yaşanan 1915 olayları, savaşlar, izlenen hükümet politikaları, ekonomik çıkmazlar, terör...v.s tüm bunlar, var olan toplumsal çeşitliliğe, topluluklar arası oluşan dengeye, karşılıklı anlamlandırmalara, büyük ölçüde zarar vermiştir.

Dünya savaşları ile beraber yaşanan kitlesel yer değişmeler, batının genel toplum algısını kırarken, özellikle eşit yurttaşlık, haklar, talepler hususlarında bazı tartışmaları da beraber getirmiştir. Ancak bu argümanlar batı dünyasını anlatırken, birlikte yaşamı kendi içinde formüle eden doğu toplumlarını ifade etmekte yetersiz kalmıştır. Mardin özelinde izleyebildiğimiz bu heterojen/çok kültürlü sosyal yapı, kitlesel hareketliliğini tamamlamış, kendi içinde topluluklar arası iletişim modelleri geliştirmiş, birbirini tanımlayabilen, karşılıklı veya tek yönlü tahammül, kabul, karşı kültürü bir biçimde anlamlandırmış sosyal refleksler geliştirmiştir. Dönüşüme zorlayan modernizm, sahip olduklarımızı kaybetmemize neden olurken (Berman, 1997, s. 15), sonrasında gelen postmodernizm ile bu dönüşüme karşı farklı, kendi tarihselliğinden uzak bir biçimde örgütlenmelere imkân tanımıştır. Burada modern ve postmodern tartışmalarından uzakta, Kıta Avrupa'sı ve Amerika başta olmak üzere yaşanan çok kültürlülük tartışmalarından bağımsız, Mardin gibi özel alanlarda var olan kültürün, etnik yapıların, dinin, siyasi ve politik çizgilerin, dilin ve ekonomik nedenlerin ayrıştırdığı toplumsal yapının tanımlaması hedeflemektedir.

Bu bağlamda, Mardin ve çevresinde rastlayacağımız kültürel farklılıkları nitelemek için temel iki ana başlık üzerinde durmak gerekmektedir. Mardin merkez ve kırsal olarak ayırt edebileceğimiz bu iki farklı kültürel saha içerisinde; kendi içinde örgütlenmiş ancak dağınık halde kümelenmiş homojen kültürler kırsal alanları nitelemektedir (Mak ve Karahasanoğlu, 2017, s. 39). Diğer yandan kent merkezlerine doğru ilerledikçe, farklı dil, din, etnik ve kültürlerden bireylerin bir arada yaşadığı heterojen bir yapı görülmektedir.

Kırsal alanlardaki homojen yapıların merkezinde, inanç, belli bir etnik kimlik, politika ve ekonomik ölçeklerin belirlediği bir örgütlenme biçimine rastlanır. Kürt köyü, Arap mahallesi, Kafro, Estel, Midyat, Ezidi köyü gibi tanımlamaları tamamıyla bu türden örgütlenme biçimlerini nitelemektedir. Kent merkezinde yaşayan topluluklar arasında ise, bu örgütlenme biçimleri arasındaki çizgiler belirginliğini kaybeder. Ekonomi, din ve siyaset daha ayrıştırıcı bir rol üstlenir. Merkezi alanlarda (Mardin kent merkezi ve bazı ilçe merkezleri gibi) ikamet eden topluluklar arası diyalog, kırsal alanlardaki topluluklar arası diyalogun şiddetine oranla çok daha yoğundur. Aynı zamanda, kent merkezinde yaşayan toplumlar arası iletişim, kendileriyle aynı dile, dine, etnisiteye sahip kırsal alanlarda ikamet eden toplumlarla kurdukları iletişimden daha yoğun olabilmektedir.

Yanı sıra, Mardin kent merkezinde yaşayan topluluklar, kırsaldaki aynı etnik topluluğa mensup bireylerden dil, inanç, ekonomik, politik ve siyasal olarak farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Mardin kent merkezinden yaklaşık 70 km uzaklıkta bulunan Midyat'ta yaşayan Süryaniler ile, Mardin kent merkezinde yaşayan Süryaniler aynı dili konuşmazlar. Hala toprağa dayalı üretim yapan Midyat Süryanileri ana dilleri olan Süryaniceyi konuşurken, Tablo 3'te de görüldüğü üzere zanaat ve ticaretle uğraşan Mardin merkez Süryanileri ana dilleri olan Arapçayı bilip konuşurlar. Ayrışmaların temelinde var olan dil ve dinin başat rolü, topluluklar arası iletişimin şiddetini de belirlemektedir. Bu bağlamda, tablo 3 ve tablo 4'te Hristiyan mezheplerine mensup toplulukların ve İslam inancına sahip toplulukların konuştukları dilin kullanım sahasının genel çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

İnanç Tipleri ve Yerleşim Alanları		Topluluk İçi	Topluluklar Arası	İbadet Dili
Ortodoks	Kent	Arapça Türkçe	Arapça Kürtçe Türkçe	Süryanice(Kitap dili/Lişano Ktobonoyo) Arapça Türkçe Kürtçe
	Kırsal	Süryanice Kürtçe Arapça	Kürtçe Arapça Türkçe	Süryanice Kürtçe Arapça
Katolik	Kent	Arapça Türkçe	Arapça Kürtçe Türkçe	Süryanice(Kitap dili/Lişano Ktobonoyo) Arapça Türkçe Kürtçe
	Kırsal	Kürtçe Süryanice Türkçe	Kürtçe Türkçe	Süryanice(Kitap dili/Lişano Ktobonoyo) Kürtçe Arapça Türkçe
Protestan	Kent	Türkçe Kürtçe	Kürtçe Türkçe	Türkçe Kürtçe Ermenice
	Kırsal	Kürtçe	Kürtçe Türkçe	Kürtçe Türkçe
Keldani	Kent	Arapça Türkçe	Arapça Türkçe Kürtçe	Süryanice Arapça Türkçe Kürtçe
	Kırsal	Süryanice Kürtçe Türkçe	Kürtçe Türkçe Arapça	Süryanice Kürtçe Türkçe Arapça

Tablo 3. Mardin'de yaşayan Hristiyan inancına sahip toplulukların yaşadıkları alanlara göre konuştukları diller (Mak, 2017, s. 70).

Kavramsal olarak multilingualism olarak literatüre geçmiş süregelen çok dillilik tartışmaları bir yana; çok dillilik, bireyin en az iki dil bilmesi olarak kabul edilebilir (Vardar, 2002, s. 62). Burada kast edilen *bir dilin bilinmesi*, o dili konuşup (kendini ifade debilme), anlayabilme becerisi kazanmış olmaktır. Bugünün dünyasında her ne kadar birden fazla dil bilene sık rastlanılsa da (aktaran Ataş, 2017, s. 30), Mardin gibi özel alanlardaki çok dillilik bu profilden farklıdır. Çünkü, bugünün bireyi ikinci hatta üçüncü dil kazanımını bir eğitim ile elde ederken, Mardin gibi yerlerde bu durum bireyin doğduğu anla başlayıp, zaman içerisinde karşılıklı etkileşimin doğal bir sonucu olarak gerçekleşir.

Mardin ve civarında yaşayan, kendilerini Hristiyan olarak tanımlayan, sayıca en büyük topluluk Süryanilerdir. Kent merkezinde sayılarının az olmasına rağmen, kırsal alanlarda, bilhassa Midyat ve çevresinde konumlanan Süryani topluluğunun sayısı, yaz aylarında 10 bin civarı olmaktadır (Gabriel Akyüz⁴ ile kişisel iletişim, 12.03.2016). Tablo 3'e bakıldığında bu topluluk içi/arası/ibadet dilleri, öncelik sırasına göre alt alta dizilmiştir.

Tabloda ilk sırada yer alan dil, genellikle ait olduğu topluluğun ana dili olarak kabul edilebilir. Örneğin, Ortodoks inancına sahip Hristiyanlar, kent merkezinde kendi aralarında öncelikli olarak ana dilleri olan Arapçayı, ikinci olarak ise Türkçeyi konuşurlar. Kent merkezinde, birlikte yaşadıkları diğer (Kürt, Mahalleli, Arap, Türkmen, Ermeni) topluluklardan bireylerle konuşurken, ilk olarak Arapça, ikinci olarak Kürtçe ve son olarak Türkçeyi tercih ederler. Kent merkezinde yaşayan Ortodoksların ibadet dili, Süryanicedir. Yanı sıra, bazı dualar sırasıyla Arapça, Türkçe ve Kürtçe dillerinde yapılırken, vaaz Süryanice hariç diğer dillerde verilir.

Tablo 4'te ise Mardin kent merkezi ve kırsal alanlarda yaşayan İslam inancına sahip Arap, Kürt ve Türk topluluklarının kendi içinde, diğer topluluklarla ve ibadet ederken kullandıkları diller gösterilmektedir. Örneğin tablo 4'e göre, kent merkezinde yaşayan Araplar, İslam inancının Hanefi mezhebindedir. Kent merkezinde yaşayan Araplar, kendi içlerinde öncelikli olarak Arapçayı, ikinci olarak Türkçeyi ve son olarak Kürtçeyi yoğun olarak konuşmaktadır. Kent merkezindeki diğer topluluklarla ise, öncelik sırasına göre Arapça, Türkçe ve Kürtçe dillerini tercih ederler. İbadet dilleri Arapça olan kentin Arap topluluğu, Türkçeyi de ibadet dili olarak kullanmaktadır.

Topluluklar ve Yerleşim Alanları		İnanç/Mezhep	Topluluk içi	Topluluklar Arası	İbadet dili
Arap	Kent	İslam/Hanefi	Arapça Türkçe Kürtçe	Arapça Türkçe Kürtçe	Arapça Türkçe
	Kırsal	İslam/Hanefi	Arapça Türkçe Mahallemice	Arapça Türkçe Mahallemice	Arapça Türkçe Mahallemice
Kürt	Kent	İslam/Şafii	Kürtçe Türkçe	Kürtçe Türkçe Arapça	Arapça Kürtçe Türkçe
	Kırsal	İslam/Şafii Yezidi	Kürtçe Kürtçe	Kürtçe Türkçe	Arapça Kürtçe Türkçe
Türk	Kent	İslam/Hanefi İslam/Şafii	Türkçe Kürtçe	Türkçe Kürtçe	Arapça Türkçe
	Kırsal	İslam/Hanefi	Türkçe	Türkçe	Arapça Türkçe

Tablo 4. Mardin'de yaşayan toplulukların yerleşim alanlarına göre kendi içinde, diğer topluluklarla ve ibadetlerinde kullandıkları diller (Mak, 2017, s. 71).

Tablo 3 ve tablo 4'e bakıldığında, bölgede yaşayan toplulukların birden fazla dili konuşabildikleri görülmektedir. Gündelik yaşamın içinde kent merkezinde topluluklar arası konuşulan başlıca dil Arapça iken,

⁴ Mardin Kırklar Kilisesi (Mor Behnam ve Kızkardeşi Salo Kilisesi) Papazı görevinin yanı sıra, araştırmacı-yazar olarak Türkiye Süryanileri üzerine çalışmalar yapmıştır.

Kürtçe ve Türkçe de konuşulan diğer diller arasında yer almaktadır. Bu durumun nedenleri arasında, Arap topluluğunun geçmişte merkezde nüfus yönünden fazla, siyasal ve ekonomik olarak ise güçlü olması sayılabilir. Dolayısıyla Arapça, merkezin birincil iletişim dili haline gelmiştir. İkinci olarak, her ne kadar bölgede konuşulan Arapça, fasih Arapçadan farklılıklar gösterse de, bir ibadet dili olarak kabul görmesi, dili diğer toplumlar nezdinde saygın bir yere koymuştur. Son yirmi yılda, merkezde yaşayan Kürt topluluğunun sayısının artması ile, merkezde yaşayan Arap nüfusunun kent merkezindeki yoğunluk oranında bir düşüş gözlemlenmektedir. Kürt nüfusunun merkezdeki varlığı, haliyle Kürtçeyi de yaygın olarak konuşulan bir dil haline getirmiştir. Öyle ki, merkezde yaşayan Süryani, Türk ve Arap topluluklarına mensup bireyler, Kürtçeyi en az bir Kürt kadar konuşabilmektedir.

Nalbant (2009, s. 1607), birden fazla dilin konuşulduğu çok dilli alanlarda diller arası hiyerarşiyi baskın dil ve zayıf dil olarak ayırtırsa da; diller arası kullanım hiyerarşisi; dilin ait toplumun güç skalasındaki yeri ve nüfus yoğunluğu, eğitim, resmi dil zorunluluğu, farklı ana dillere sahip ebeveynlerin dillerini kullanma yoğunluğu, dilin statüsü, politik etkenler, ekonomik sınıfsal ayrımlar, ibadet dili olup olmaması, mevcut ticaretin genel bir dilin olması, diller arası tipolojik uyum gibi bir dizi başlık altında ele almak gerekir. Tablo 4 ve tablo 3'teki dil sıralaması da, bu başlıklar referans alınarak yapılmıştır. Sonuç itibarıyla, kent merkezinde gözlemlediğimiz Süryani, Arap, Kürt ve Türk topluluklarından oluşan heterojen doku, kentin sosyal hayatı içinde başta iletişimde heterojen bir durum yaratmaktadır. Öyle ki, nerdeyse kent merkezinde yaşayan tüm topluluklar bu dilleri (Arapça, Kürtçe ve Türkçe) konuşur ya da anlarlar. Bu görünüm, müziği üretenlerin (saz ve ses icracıları, söz yazarları, halk şairleri, saz yapımcıları, dinleyenler) ait oldukları etnik kimliklerinin yanı sıra, bilhassa müziğin sözlü üretimlerinde de kendini gösterir. En belirgin örneklerinden biri de yöre müzik kültüründe bilinip, icra edilen "Allah İyhelli Efendine" isimli sözlü halk ezgisidir. Eserin sözleri, yedili hece ölçüsü ile yazılmış, dörtlü mısralardan oluşmaktadır. İlk mısralar Arapça, ikinci mısralar Türkçe, üçüncü mısralar Kürtçe, son mısradan ise Arapça söz öbekleri kullanılmıştır. Eserin sözlerinde yer alan "Bil" sözcüğü, Mardin Arapçasında "ile" anlamına gelmektedir. Tekrar eden mısra başlarında *Arapça ile, Türkçe ile, Kürtçe ile* anlamlarını bu sözcük vermektedir. Dört mısradan oluşan bu yapı, aşağıda görüldüğü gibi her seferinde "Allah iyhelli efendine" Arapça söz gurubuyla bitmektedir.

Bil Arabi het hubuz	Arapça ile ekmek getir
Bil Turki ekmek getir	Türkçe ile ekmek getir
Bil Kurmanci nan bîne	Kürtçe ile ekmek getir
Allah iyhelli efendine	Allah efendimizi bağışlasın

1970'lerde kayıt altına alınmış *Allah iyhelli efendine* isimli Mihail Kırılmaz'a ait eseri, Mihail Kırılmaz seslendirmektedir⁵. Kırılmaz, Mardin ve civarında nüfus olarak en kalabalık Hristiyan topluluğu olan Süryani Ortodoks cemaatinin bir üyesidir. Asıl mesleği taş ustalığı olan Mihail Kırılmaz'ın, vokal icrası merkez müzik kültürü içinde aranan, dinleyenlerce talep edilip, çok sevilmektedir.

⁵ Eserin kayıt altına alındığı tarih, kesin olmamakla beraber 1973-1974 yıllarında olduğu düşünülmektedir (Faruk Gültaşlı ile kişisel iletişim, 05.03.2021). 1916 yılı doğumlu Kırılmaz (Çınarbaş, 2012, s. 13) ise, o yıllarda 50'li yaşlarındadır.

Süryani olmasına rağmen, Kırılmaz'ın icrasında Süryanice sözlere rastlanılmaması tesadüf değildir. Kent merkezinde yaşayan Süryani topluluğunun Süryanice bilmemesi, bu topluluğa mensup bireylerin ana dillerinin Arapça olmasından kaynaklanmaktadır. Tablo 3 ve tablo 4'te gösterildiği üzere, kent merkezinde yaşayan Süryani topluluğu Arapça, Kürtçe ve Türkçe dillerini konuşabilmektedir. Kilisede görevli din adamları (din adamlarının aileleri de özel dil eğitimi ile konuşabilmektedir) haricinde Süryaniceyi konuşabilen yoktur. Mak (2017, s. 118) kent merkezinde yaşayan Süryani topluluğu için müziğin dilinin Süryanice olmamasını şöyle açıklamaktadır:

Süryani dindışı müziğinin üretildiği toplum göz önüne alındığında, yörede yaşayan Süryanilerin sayıca çok az olmaları olabilir. Yani, müziğin üretildiği dili talep edenlerin sayısal oranı ile müziği üretenler arasında arz-talep ilişkisinin oluşmamasıdır. Öte yandan Süryani kilisesi dindışı müziklere de çok sıcak bakmamıştır. Merkez Süryanileri ve Kırsal Süryanileri gibi iki başlık altında toplayabileceğimiz, esasında iki farklı kültürü de simgeleyen, tamamıyla üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği bu iki topluluk; müzikal gereksinimlerini farklı yollarla karşılamaktadır. Kent merkezinde yaşayan Süryaniler için müzik; belirgin bir biçimde Süryani kilisesi-Arap müziği-sınır ötesi Süryani müziği-ve son dönem Türk müzik kültürü sentezinden oluşur. Oysa merkezin dışında kalan Süryaniler için dindışı müzik kültürü, ağırlıklı olarak sınır ötesi Süryani müziği, Kürt müzisyenler ve son dönem Türk müziği kültüründen beslenir.”

Müzik, üretildiği kültür içinde, üretildiği kültüre dair bir dizi emare barındırır. Şüphesiz bu imgeler, üretildiği alan içinde anlamlıdır. Kolektif bir biçimde ortaya çıkan müzik ürünü, onu icra edenlerin içinden geldiği kültürel kodlardan tutun da, dinleyenlerine kadar geniş bir yelpazede, bir dizi sembolik malzeme taşır (Nattiez, 1990, s. 102). Müziği üretenlerin ait olduğu kültür, dil ve etnik yapı, bir yerde müziğin kimliğini oluşturmaktadır. Müziği üretenlerin konuştuğu dil doğrudan üretilen müziğin etkileşim alanını belirlemektedir. Örneğin; dil, o dilin ağız, şive ve lehçesi, karakteristik bir ritm kalıbı (usul), çalgı, icrasal ve okuyuş usul farklılıkları, metinde işlenen konu, konunun işleniş biçimi, müziğin üretildiği mekân, müziğin taşıdığı anlam, üstlendiği aracı rolü, yer, metinde geçen veya müzisyenler arası kullanılan özel bir terminoloji ya da icracıların sahip olduğu kimlik, içinde yaşanan kültürel, sosyal ve ekonomik hayat müziğin kimlik haritasını oluşturmamız için kullanabileceğimiz temel referanslardır. Bu harita aynı zamanda kültürel farklılıklarla birbirinden ayrılmış sosyal yapıları bir diğerinden ayıran kültürel kodları da içinde taşır.

Bu bağlamda, Mihail Kırılmaz'ın temsilcisi olduğu müzik kültürü, yaşadığı sosyal-kültürel alanı görünür kılması münasebetiyle kıymetlidir. Tablo 5'de transkripsiyonu yapılan eserin 1970'li yıllardaki icrasının kayıtlarında Kırılmaz'ın yanı sıra, Tuma Tüfenkçi gibi yöre müzik kültüründe önemli bir yere sahip bir isim daha yer almaktadır⁶. Mardin kent hayatının müziği içinde yaygın bir biçimde kullanılan kemanın, yöre müzik kültüründeki unutulmaz⁷ icracısı Tüfenkçi, Süryani-Keldani topluluğuna mensuptur. Tıpkı, içinde yaşadıkları sosyal hayatın mini bir resmi gibi, Keldani, Ortodoks, Türkmen, Kürt ve Arap topluluğundan bireylerin bir arada

⁶ 1921 yılı doğumlu Tuma Tüfenkçi (Çınarbaş, 2012, s. 16), bu kayıt alındığında 50'li yaşlarındadır.

⁷ Unutulmaz ifadesi özenle seçilmiştir. Öyle ki, belli bir yaşın üstünde olan Mardinliler Tüfenkçi'nin icrasını efsanevi bir karaktermiş gibi anlatırlar. Saha çalışmalarımda, Tüfenkçi'nin kahvede kemana ile (kemana bir çeşit yay hareketi ile dokunup ses çıkartarak) çay veya su isteyebildiğini anlatmışlardır.

eşlik edip, müziğin üretimine katkı sağladığı bir organizasyon görülmektedir. Yörede müzik, etnik, dil, din ve kültür farklılığı gözetmeksizin kolektif bir biçimde üretilir. Kent merkezindeki durum da öyledir. Merkezdeki heterojen sosyal yapı, müziğin üretim sürecinde de gözlemlenir. Olası bir müzik icrasında görebileceğiniz tabloda, icracılar farklı etnik, dil, din ve kültürden gelebildiği gibi, o anki icrayı dinleyenler de benzer biçimde farklı topluluklardan gelebilir. Yanı sıra, kent merkezinin müzik kültürü de, o müzik kültürünü oluşturan toplulukların -göreceli olarak daha homojen- müzik kültürlerinden büyük ölçüde beslenmektedir.

* Okuyucunun karar sesi
diyapozona göre sol (G)
sesine yakındır.

Notaya alan: Mahir MAK
Yöre: Mardin
Kaynak Kişi: Mihail KIRILMAZ
Eser Mihail KIRILMAZ'a ait ses
kaydından dinlenip notaya alınmıştır.

♩=115 (ortalama değer)
Saz Bölümü (Yaş Destanı)

8 Serbest
Bil A ra bi het hu buz saz...
Bil A ra bi het le him

10
Bil Tür ki ek mek ge tir
Bil Tür ki et mek ge tir

11 ♩=115 (ortalama değer)
Bil kыр man ci nan bi ne nan bi ne
Bil kыр man ci goj bi ne goj bi ne

14
Al lah hal li e fen di ne
Al lah hal li e fen di ne

Tablo 5. Allah İyhelli Efendine isimli eserin transkripsiyonu. Saz bölümünü Tuma Tüfenkçi kemani ile vokal bölümünü ise Mihail Kırılmaz icra etmektedir.

Örneğin, keman merkez müzik kültüründe yaygın kullanılan bir saz olduğu kadar, kırsalın müzik kültürü içinde de yer alır. Ancak kırsal alanlardaki icrası, akordu ve vücuttaki aldığı pozisyon (tutuş şekli) farklıdır. Resim 1'de de görüldüğü üzere keman, kırsal alanlardaki müzik kültürünün yaygın sazlarından rebap (Mardin

kemençesi, kemença) gibi diz üstünde, rebaptakine benzer bir akort düzeniyle çalınır. Oysa kent merkezinde resim 2’de görüldüğü üzere tutuş ve sazın akort düzeni bilindik bir biçimdedir.

Resim 1. 2017 yılına ait fotoğrafta Nusaybin’de yaşayan Mardinli Koçerler görülmektedir.

(Mahir Mak özel arşivi)

Resim 2. 1970’li yıllara ait fotoğrafta Mardin merkezdeki müzisyenler görülmektedir.

(Mahir Mak özel arşivi)

Allah İyhelli Efendine eserinin transkripsiyonunda ilk iki dörtlüğe yer verilmiştir. Beş dörtlükten oluşan eser, ilk iki dörtlüğünde benzer biçimde icra edilir. Tablo 6’da görüldüğü gibi, benzer biçimde Arapça “bil” bağlacı ile sırasıyla Arapça, Türkçe, Kürtçe ve Türkçe söz gruplarıyla sıralanır. Mardin merkezde dil ve kültür olarak Arap topluluğunun baskın olduğu görürüz. Pek tabii, kastettiğimiz Arap topluluğu hem dil hem de kültürel açıdan sınır ötesi ve Türkiyeli diğer Arap topluluğundan farklı, kendine özgü bir kültür alanı yaratmıştır. Bu kültürel alanın içinde Türk ve Kürt topluluklarının sahiplendiği İslam inancının bir hegemonyası vardır. İslam inancının kurallarının seküler sınırları inşa ettiği, Arap kültürünün yoğun olduğu bu kültürel alanda; müziğin dili de kent kültürünün dinamikleriyle paralel seyrederek. Mesela, Mardin denilince akla ilk gelen “Süryani şarabı”nın geçtiği, kentin ortak müzik kültürü içinde üretilmiş bir örneğine rastlanılmaz. Bu, kent kültüründe baskın olanın bir kuralıdır. Oysa, Süryanilerin müzik kültürü örnekleri içinde, *içki içmek*, *haç* gibi bölgenin kültürüne dair ifade biçimleri yer alır (Mak ve Karahasanoğlu, 2017, s. 57-58). *Allah İyhelli Efendine* eserinin sözleri de bu noktada,

ait olduğu kültürel alanın baskın dili ve bunun kullanımına (tematik olarak da) dair ip uçları sunmaktadır. Eserin üreticileri Keldani ve Ortodoks olmasına rağmen sözlerde, bal, yoğurt, et ve ekmek gibi ‘her topluluğun’ kabul edebileceği ifadeler yer alır. Yanı sıra, eserin sözlerinin içinde kent kültürünün baskın olan dili Arapçanın, yoğun bir kullanımı da söz konusudur. Arapça *bil* bağlacı ile söze başlanması, dil adlarının Arapça ifade edilmesi (Kürtçe hariç) ve son dizenin tamamıyla Arapça olması bunun bir göstergesidir⁸.

Eserin Sözleri	Türkçe Anlamı
Bil Arabi het hubuz Bil Turki ekmek getir Bil Kurmanci nan bine Allah iyhelli efendine	Arapça ile ekmek getir Türkçe ile ekmek getir Kurmanci ile (Kürtçe ile) ekmek getir Allah efendimizi bağışlasın
Bil arabi het lehim Bil Turki et getir Bil Kurmanci goj bine Allah iyhelli efendine	Arapça ile et getir Türkçe ile et getir Kurmanci ile (Kürtçe ile) et getir Allah efendimizi bağışlasın
Bil Arabi het basal Bil Turki soğan getir Bil Kurmanci pıvaz bine Allah iyhelli efendine	Arapça ile soğan getir Türkçe ile soğan getir Kurmanci ile (Kürtçe ile) soğan getir Allah efendimizi bağışlasın
Bil Arabi het leben Bil Turki yogurt getir Bil Kurmanci mast bine Allah iyhelli efendine	Arapça ile yoğurt getir Türkçe ile yoğurt getir Kurmanci ile (Kürtçe ile) yoğurt getir Allah efendimizi bağışlasın
Bil Arabi het asal Bil Turki bal getir Bil Kurmanci hingiv bine Allah iyhelli efendine	Arapça ile bal getir Türkçe ile bal getir Kurmanci ile (Kürtçe ile) bal getir Allah efendimizi bağışlasın

Tablo 6. *Allah Iyhelli Efendine isimli eserin sözlerinin Latince harfler kullanılarak yapılmış transkripsiyonu ve Türkçe anlamı göstermektedir.*

Eser, TRT arşivinde *Yaş Destanı* olarak kayıt altına alınmış uzun havanın saz bölümüyle (keman icrası) başlar, tekrar eden ölçü başlarında yine bu ezgi ile sazlar söze eşlik eder. Güzelses’in icrasının transkripsiyonunu gösteren tablo 7 ile eserin tablo 5’teki transkripsiyonu incelendiğinde; Güzelses’e ait transkripsiyonun dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci ölçüleri, *Allah Iyhelli Efendine* eserinin transkripsiyonunun ilk dört ölçüsüyle birebir örtüşmektedir. Yörede bilinen Türkçe sözlü şehir halk müziği örneklerinden olan *Yaş Destanı*’nın saz bölümünün kullanılması, tesadüf değildir. Eser bu yönüyle, bölge müzik kültüründeki çok kültürlü yapıyı resmetmesi bakımından anlamlıdır.

⁸ Arapçada Kürtçe anlamına gelen ifade “Kurdi” sözcüğü ile gösterilir. Eserde yer alan bil Kurmanci (Kurmanci ile) ifadesi Mardin ve civarında konuşulan Kürtçeyi nitelermektedir. Kurmanci ifadesiyle Kürtçenin lehçe çeşitliliğinden kaynaklı, bölgesel bir kullanımına işaret edilmektedir. Kısaca eserde, Kürtçe ile anlamına gelen bir ifadeden ziyade, Mardin ve civarında da konuşulan özel bir Kürtçenin lehçesine gönderme yapılmaktadır. Bu durum, eserin ait olduğu kültürel, etnik çevreye dair önemli ip uçları sunar.

Yaş Destanı Saz Bölümü

Notaya alan: Mahir MAK

Tablo 7. Celal Güzelses'in icrasından alınan Yaş Destanı'nın (*Bir Güzel ki On Yaşına Girince*) saz bölümünün transkripsiyonunu göstermektedir (eserin orijinal kaydına <https://www.repertukul.com/BIR-GUZEL-KI-ON-YASINA-GIRINCE-Yas-Destani-527> linkinden ulaşılabilir)

Eserin mizahi bir konusu vardır. Özellikle, bölgenin müzik kültüründe yer alan geleneksel müzikli organizasyonlarının⁹ repertuarında yer alır. Serbest vokal icrasının ardından gelen ritmik bölümde, dinleyenler genelde alkışla ve tebessümle icraya katkı sunarlar. Yöre müzik kültüründe, biçimsel olarak serbest ve ritmik icranın bir arada yer aldığı daha başka örnekler de (Türk müziği nazariyatında karma hava olarak adlandırılırlar) bulunmaktadır¹⁰. Yöredeki Kürtlerin müzik kültürünün temsilcilerine bakıldığında, rebap eşliğinde serbest ve ritmik vokal icraların bir arada yer aldığı örnekleri çoktur. Yöre Kürtlerinin müzik kültüründe önemli bir yeri olan Mirade Kine icralarının caz üslubuna benzetilmesi de bundandır (Keskin, 2006, s. 69). Bilhassa Süryani kilise müziği¹¹ ve İslam dini müziği kültürlerinde, serbest vokal icranın virtüöze örneklerine bir hayli rastlanılmaktadır. Bölgenin dini müzik kültüründeki vokal icralar, iç içe geçmiş makamsal geçiş, ses kıvraklığı isteyen nağmeler, kimi zaman tiz ve çoğu zaman güçlü bir sesle örgüldür. Süryani kiliselerindeki vokal icralarda, cami müziğindeki vokal icraların aksine kadın sesleri de yer alır. Erkek ve kadınların bir arada ibadet edebildiği kiliselerde kullanılan kadın ve erkek sesleri genelde bas, bariton, alto ve mezzo-soprano aralığındaki seslerdir. Oysa İslam dini müziğinde aksine daha tiz seslere ulaşabilen, tenor erkek sesleri tercih edilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kırılmaz'ın bariton olması anlamlı durmaktadır.

⁹ *Leyli*, *Sabahi* ve *Derderbaba* adı verilen, kent kültürünün geleneksel müzikli eğlence geceleridir. Eş, dost ve akrabaların bir araya geldiği bu organizasyonlar, genelde birlikte eğlenilemek, bir adağın gerçekleşmesi nedeniyle toplanabilmek ya da evlilik ritüellerinin gerçekleştiğini haber vermek için düzenlenirler.

¹⁰ Örneğin, Kürt müziğinde temsili bir rolü olan Şivan Perver'in seslendirdiği *Delale delale* eseri gibi.

¹¹ Fuad İspir'in *Kalan Müzik*'ten çıkardığı Süryaniler albümü, Mardin Süryanileri kilise müziği hakkında fikir verme açısından dinlenebilir. Şüphesiz, bugünün Mardin Süryanilerinin kiliselerinde albümde yer alan temiz icraya rastlamak pek mümkün değil. Ancak, bu türden vokal icralar bölgede talep edildiği gibi, icrası bu seviyede olan (özellikle din adamları) kişiler herkesçe bilinir. Saha araştırmalarımda, Süryani kilise ilahileri konusunda Midyat sınırları içinde bir din adamına benzer gerekçelerle (sesi çok güzel, çok iyi söyler gibi gerekçeler) yönlendirilmişim.

Sonuç

Mardin ve çevresindeki oluşmuş sosyal yapıyı tanımlayabilmek için mevcut modernizm ve postmodernizm argümanlarından bağımsız, yeni argümanlar üretilmelidir.

Hoş görü, kardeşlik gibi turizm objesine dönüşmüş politik söylemler, karşılıklı kabullenme, tahammül, zorunlu adaptasyon gibi bölgedeki topluluklar arası yazılı olmayan sözleşmeleri niteleyen daha gerçekçi ifade biçimleri üzerinden bölgenin sosyal yapısı tanımlanabilir.

Bölgedeki topluluklar, çok kültürlü yaklaşımlardan ayrıştırarak kendi tarihsel derinliği içinde ele alınmalıdır. Böylelikle, var olan birlikteliğin mesajı daha okunabilir olacaktır.

Mardin ve civarı topluluklar, din, etnik, kültürel, politik, ekonomik, üretim ilişkilerine bağlı, zaman zaman nüfus yoğunluğunun belirlediği, siyasal ve politik olarak ayrıştırıldığı gibi; dilin de başat bir etkisinin olduğu göz ardı edilmemelidir. Bilhassa, kültürler arası etkileşimin boyutu, dille sağlanan diyalogun şiddetine paralel, doğrusal oranda değişir.

Bölgedeki kültür, yukarıda saydığım dinamiklere bağlı olarak, kırsal ve merkez kültürleri diye iki ana başlık altında toplanmalıdır. Buradaki ayrım, merkez ve kırsaldaki toplulukların müzik kültürünü de benzer biçimde ayrıştırır.

Merkezin müzik kültürü, farklı kültürlerin beslediği gözlemlenebilir heterojen bir görünüme sahipken, kırsal alanlarda durum daha farklıdır. Kırsal alanlarda, dağılık, kendi içinde homojen, kültür öbeklerine rastlanır. Bu toplulukların müziği, kırsal alanlarda daha karakteristik ve tanımlanabilir iken, merkezin müzik kültüründe ise farklı toplulukların müzik kültürlerinden beslenmiş katmanlardan oluşmaktadır.

Bu heterojen yapıyı somut bir halde tanımlayabilmek için, onu üretenlerin temsil ettiği kültür, müziği talep edenlerin tipolojisi, kullanılan sazlar ve onların icra biçimleri, müziğin dili, müziğin neyi anlattığı, müzikte neyin anlatıldığı, müziğin üretildiği mekânı gibi başlıkların irdelenmesi gerekmektedir.

Dil, bu noktada birleştirici olduğu kadar müziği ayırıştırıcı da bilir. Dilin bölgedeki varlığı, sınır ötesi temasları artırırken, sınırdışı olan alanları da ayırıştırır. Midyat-Estel vurgusu bu ayırıştırıcı, Mardin-Musul-Suriye vurgusu da bu temasa örnektir.

Bölgedeki birden fazla dilin konuşulabilme becerisi, sosyal bir ihtiyaçtan kaynaklanır. Gündelik hayatı sorunsuz yaşamının, bireysel ve topluluk ölçeğinde varlığın anahtarı konumundadır. Bu gereksinimler, çok kültürlü alanların doğal bir sonucu olarak üretilmiş ortak kültürel malzemelerde karşımıza çıkar. Müzik, bu üretimin gözlemlenebilir olmasında somut örnekler sunar.

Mardin ve civarında seslendirilen, Allah İyhelli Efendine isimli sözlü halk ezgisi bu üretimin, bölgedeki çok kültürlü yapının, çok dilliliğin somut birer örneğini sunmaktadır. Arapça, Kürtçe ve Türkçe söz guruplarından oluşan eser metni, icraya yansıyan etnik, kültürel çeşitlilik, kent merkezinin çok kültürlü yapısını göstermektedir.

Kaynakça/References

- Aldanmaz, O. ve Elmas, R., (2012), Küreselleşen Dünyada Çok Kültürlü Mekanlarda Kimlik Arayışları: Midyat Örneği, İbrahim Özcoşar (Ed), *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri*, 7-9 Ekim 2011, Mardin, Türkiye, Bildiriler içinde s. (703-715), Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Algaze, G., (1993), *The Uruk World System, The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Arpa, A., (2011), Mihellemi Lehçesisi'nin Fasih (Kur'ân) Dili Anlama Yeterliliği, İ.Özcoşar (Ed), *Uluslararası Midyat Sempozyumu*, 7-9 Ekim, Mardin, Türkiye, Bildiriler içinde s. (343-355), Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Ataş, Ş., (2017), *Mardin'de Çok Dillilik ve Ana dilleri Arapça Olan Çok Dillilerde Kod Değişimleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O., ve Ünsal, S. (2001). *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Balcı, A. (2006), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Berman, M., (1982), *All That is Solid Melts Into Air, The Experience of Modernity*, New York: Verso
- Bilge, Y., (1996), *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, İstanbul: Yeryüzü Yayınları
- Budak, B., (2011), Mardin Araplarının Aslı ve Mhallami Lehçesi hakkında Avrupa'da Yapılan Araştırmalar, E.Gümüş ve V.Gürhan (Ed), *Uluslararası Ömerli ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Mayıs, Mardin, Türkiye, Bildiriler içinde s. (375-393), İstanbul: Çınar Matbaacılık.
- Bülbül, S., ve Köse, A., (2010), Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, S.1, s. 75-94.
- Çakır, S., (2011), Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.23, s. 209-222.
- Çınarbaş, A., (2012), *Geçmişten Günümüze Mardin Müzisyenleri*, Mardin: Mardin Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çiftçi, O, Erdam, R. ve Çiftçi, D., (2017), İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, S.2, s. 328-336.
- Demircan, A., (2012), Muhallemlerin Etnik Kökeni Etrafındaki Tartışmalar, İbrahim Özcoşar (Ed), *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri*, 7-9 Ekim 2011, Mardin, Türkiye, Bildiriler içinde s. (465-483), Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Güvenç, B., (2015), *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Keskin, N., (2006), *Mardin ve Çevresinde Bir Anlatım Biçimi Olarak Mıtrıblık*, Yüksek Lisans Tezi, Hacetepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Bölümü, Ankara.
- Levtzion, N.,(1990), *Conversion to İslam in Syria and Palestine and the Survival of Christian Communities*, ed. M.Gerves ve R.J. Bikhazi, *Conversion and Continuity: Indegenous Christian Communities in Islamic Lands Eight to Eighteenth Centuries*, , Toronto: Pontifical Institute of Mediavel Studies: s. 289-311.
- Mak, M., (2017), *Müziğin Çokkültürlü Kodları: Mardin* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mak, M.ve Karahasanoğlu, S., (2017), Müziğin Çok Kültürlü Kodları: Mardin Müzik Kültürü Örneği, *UHMAD Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi*, s. 38-67. Doi: 10.17370/UHMAD.2007.1.002
- Nalbant, M. V. (2009). Çok dillilik ve Taşıyıcı Dil Kavramları Bağlamında Siirt Merkez Ağzı ve Bazı Türkçe Sözcüklerin Durumu. *Turkish Studies* , s. 1606-1621.

- Osman, A., ve İsmail, H., (2010), *Muhallemiler, Kimlik, Tarih ve Dil*, Diyarbakır: Seyda Kitabevi.
- Öztürk, A., (2012), Batı-dışı Çok-kültürlülük Modeli Olarak Midyat Örneği, İbrahim Özcoşar (Ed), *Uluslararası Midyat Sempozyumu Bildirileri*, 7-9 Ekim 2011, Mardin, Türkiye, Bildiriler içinde s.(749-758), Mardin: Mardin Sesi Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Sarı, E., (2010), *Kültür, Kimlik, Politika, Mardin'de Kültürlerarasılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timurtaş, A. ve Çıkar, M., Ş., (2011), Mardin-Ömerli'de Kullanılan Arap Lehçesi Üzerine Dilsel Bir Tahlil, E.Gümüş ve V.Gürhan (Ed), *Uluslararası Ömerli ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Mayıs, Mardin, Türkiye, Bildiriler içinde s.(393-416), İstanbul: Çınar Matbaacılık.
- Tuz, C., (2011), Mardin'de Arap İskanı ve Mardin Arapçası, E.Gümüş ve V.Gürhan (Ed), *Uluslararası Ömerli ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Mayıs, Mardin, Türkiye, Bildiriler içinde s.(315-324), İstanbul: Çınar Matbaacılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TUİK], (2019), Yıllara Göre İl Nüfusları, Erişim Adresi: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>
- Uluç, A. V., (2010), Kürtler 'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret, *Mukaddime*, S.2, s.35-52.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.